

ОСОБЛИВОСТІ ДІАГНОСТИКИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

Т. Ю. ФУРМАН

Реформи вищої освіти, що розпочаті у нашій країні, ставлять за мету розв'язання низки важливих проблем: зниження якості освіти, розрив інформаційних зв'язків, девальвація статусу будь-якої професійної діяльності майбутніх фахівців.

Реалізація пріоритетних національних проектів у сфері освіти ставить перед педагогічним співтовариством завдання розроблення критеріїв, параметрів та індикаторів професійної діяльності майбутніх фахівців.

Беручи до уваги вищезазначене, метою дослідження було вивчення теоретичних основ розроблення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва.

Теоретико-методологічними основами для розроблення засобів моніторингу в освіті, і зокрема критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності студентів торгівельно-економічних навчальних закладів, є праці О. Майорова, С. Шишова, В. Кальней, А. Маркової, М. Шевандрін, Г. Андрєєва, О. Бодальва, Л. Мітіна та ін. [1].

Аналіз наукових праць із кваліметрії (М. Калейчик, В. Фомін) дозволили нам уточнити поняття «критерії» та «параметри», на які ми і спираємось у роботі [6].

Під *критеріями* розуміється якісна характеристика об'єкта моніторингового дослідження, а *параметри (показники)* визначаються як засоби якісної та кількісної оцінки критеріїв [4].

У словниках та енциклопедіях *критерій* визначається як засіб міркування, ознака, на основі якої проводиться визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [8].

У сучасній науці чимало зроблено у напрямку розробки критеріїв щодо професійного становлення майбутніх фахівців. Проаналізуємо основні напрацювання в цій області.

Критерії професійного становлення майбутнього фахівця, виходячи з *особливостей особистісного та професійного розвитку*, розглядають у своїх працях Г. Андрєєва, О. Бодалєв, Л. Мітіна, А. Маркова, М. Шевандрін [6].

О. Бодалєв при розробці критеріїв задає етапний характер процесу професійного становлення особистості. Учений зазначає, що для цілеспрямованого формування особистості на різних етапах необхідно визначити головні параметри, що відображають рівень розвитку [10].

Оскільки розвиток – складний процес, критерії та параметри повинні розроблятися на межі наук — як мінімум, психології та педагогіки. У розробленій Л. Мітіною концепції професійного розвитку фахівця в якості об'єкта розглядаються інтегральні характеристики особистості: професійна спрямованість, професійна компетентність, емоційна гнучкість; в якості фундаментальної умови – перехід на більш високий рівень професійної самосвідомості; в якості психологічного механізму – перетворення власної діяльності у предмет перетворення; в якості результату розвитку – творча самореалізація фахівця [7].

Деякі вчені пропонують розробляти критерії та показники професійного становлення майбутнього фахівця *виходячи з вимог до його діяльності*.

А. Маркова у своїй роботі виокремлює такі критерії діагностики професійної компетентності вчителя: педагогічні вміння, які необхідні для «здійснення всіх сторін праці вчителя»; види професійних позицій вчителя, психологічні якості, що забезпечують «виконання усіх сторін праці вчителя».

А. Маркова психологічними якостями вчителя вважає педагогічне цілепокладання, педагогічне мислення, педагогічну ерудицію, педагогічну імпровізацію, педагогічну винахідливість, педагогічний такт, педагогічну емпатію тощо.

Отже, вищезазначені критерії укладені на основі вимог, які висувають до діяльності майбутнього фахівця. Цей підхід є можливим, але у практичному використанні є надзвичайно громіздким, оскільки необхідно співвідносити професійні вміння, види професійних позицій та

психологічні якості фахівця, а для об'єктивності результату передбачається оцінка самим фахівцем і, як мінімум, трьома незалежними експертами.

Водночас, А. Маркова піднімає дуже важливу, на нашу думку, проблему моніторингової діяльності: об'єктивності оцінки, так як остання завжди носить суб'єктивний характер і залежить від рівня розуміння експертом досліджуваної проблеми. Сам експерт (його особистісні якості, освітній рівень, рівень розуміння певної проблеми) може виступати у якості засобу моніторингу.

Тому експертів необхідно спеціально готувати, а для зменшення суб'єктивності оцінки необхідно створювати експертні групи, на що звертає увагу у своїй роботі А. Маркова.

Критерії професійного становлення педагога, з точки зору сучасної соціальної психології, розглядають у своїх роботах Г. Андрєєва та М. Шевандрін. Автори вважають, що ключовими у професійному становленні є взаємодія з іншими людьми, тобто становлення суб'єкта соціального світу, а параметрами, за якими відслідковується ефективність професійного становлення, виступає розвиток комунікативних умінь та характер взаємодії суб'єктів освітнього процесу: вимушене підкорення, конкуренція, незалежне існування, співпраця [3].

Деякі вчені пропонують використовувати для моніторингу професійного становлення фахівця критерії *професійної творчості*. Так Г. Каджаспірова, досліджуючи професійну творчість, виокремлює наступні його критерії: наявність глибоких та всебічних знань, їх критичне опрацювання та осмислення; вміння перевести теоретичні положення у професійні дії; здатність до самовдосконалення та самоосвіти; ефективне використання наявного досвіду в нових умовах; здатність до рефлексивної оцінки власної діяльності та її результатів; формування індивідуального стилю професійної діяльності на основі поєднання та вироблення індивідуальних, неповторних рис особистості фахівця; здатність до імпровізації, заснованої на знаннях та інтуїції; вміння бачити низку варіантів дій у тій чи іншій професійній ситуації [2].

Такі вчені як Г. Саволайнен, Н. Нікітіна, Н. Кіслінська розглядають критерії професійного становлення фахівця з точки зору компетентнісного підходу. Виходячи зі структури професійної компетентності, розробленої В. Сластьоніним, Н. Нікітіна і Н. Кіслінська виокремлюють два основних компоненти професійного становлення фахівця [5]:

система знань, що визначає теоретичну готовність фахівця до здійснення професійної діяльності;

систему вмінь та навичок, що становлять практичну основу готовності до здійснення професійної діяльності [5].

О. Яруловим розроблена критеріально-орієнтовна діагностика професійного становлення майбутнього фахівця, що охоплює різні аспекти професійної діяльності. Запропоновані автором методика і критерії розроблені на основі особливостей індивідуально-орієнтованої системи навчання.

При розробленні показників професійного становлення майбутнього фахівця можна виокремити низку вихідних принципів, а саме: «рівень готовності фахівців доцільно визначити на основі розв'язання спеціально розроблених професійних завдань», «показники готовності повинні оцінювати не лише результат професійної підготовки, а і весь процес становлення спеціаліста на різних етапах і ступенях освіти».

Оцінка рівня професійного становлення майбутнього фахівця повинна здійснюватися за основними функціями, характерними для його професійної діяльності. При цьому виокремлюють наступні, характерні для будь-якої професійної діяльності, функції: діагностична, інформаційна, конструктивно-проектувальна, організаторська, комунікативна, прогностична, дослідницька та оціночна. Для того, щоб перевірити рівень оволодіння даними функціями, необхідно представити кожному з них у вигляді операційних компонентів [5].

Таким чином, у результаті проведеного аналізу наукових робіт і узагальнення емпіричних даних з урахуванням особливостей професійної діяльності виокремлені наступні основні критерії сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця у галузі економіки та підприємництва:

ціннісно-мотиваційний компонент передбачає формування професійної мотивації; становлення інтересу до обраної професії; вибір ціннісних основ професійної діяльності, професійного спілкування, усвідомлення себе як майбутнього професіонала;

когнітивний компонент передбачає оволодіння системою функціональних знань, усвідомлених умінь та навичок, у тому числі прийомами взаємодії та спілкування у процесі теоретичного та практичного навчання;

операційно-діяльнісний компонент передбачає формування готовності до самореалізації та варіативного розв'язання професійних завдань, досягнення високого рівня професійної компетентності, через апробування себе як професіонала в реальних професійних умовах у процесі практики.

Щодо зв'язку критеріїв та показників, то як показало наше дослідження, у педагогічній практиці єдиної думки немає. Є декілька визначень поняття «показник».

Під *показником* у словниках та енциклопедіях розуміється те, за допомогою чого можна оцінювати про розвиток чого-небудь. Тому, для розробки показників була широко використана відома таксономія категорій засвоєння, авторами якої є колектив американських учених на чолі із Б. Блумом. Вона орієнтована на оцінку пізнавальної (когнітивної) області та емоційної сфери особистості суб'єкта навчального процесу [8].

Виходячи з визначення професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва, що складається з певних компонентів, а також з опорою на методологічний підхід до виокремлення даної системи компонентів, нами були розроблені показники сформованості кожного такого компонента.

У дослідженні щодо формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва виокремлено наступні показники та рівні її формування, що відповідають певному критерію:

ціннісно-мотиваційний критерій: *високий рівень* – позитивне відношення до процесу, змісту та результату компетентності; *середній рівень* – суперечливе ставлення до професійної діяльності; *низький рівень* – байдуже ставлення до професійної діяльності;

когнітивний критерій: *високий рівень* – високий рівень сформованості професійних знань, умінь та навичок як основи професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва; *середній рівень* – задовільний рівень сформованості знань; *низький рівень* – знання сформовані слабо;

операційно-діяльнісний критерій: *високий рівень* – позитивне ставлення до проблемної ситуації, впевненість у роботі, наполегливість у пошуку рішення, потреба у продовженні роботи; *середній рівень* – наявність сумнівів щодо правильності або раціональності конкретних професійних операцій; *низький рівень* – незацікавлене ставлення до професійних завдань, невпевненість у роботі, потреба у перериванні роботи.

З метою визначення рівнів та показників сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва нами розроблено діагностичне забезпечення за кожним критерієм, що включає анкетування, тестування, методики оцінки володіння професійними вміннями та виявлення саморегуляції, а також інтегративну оцінку рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва [9].

У процесі реалізації, за допомогою системи завдань, кожного із зазначених компонентів, а також з метою досягнення більш високого рівня їх сформованості, необхідно відслідковувати динаміку їх розвитку для виявлення слабо сформованих компонентів та своєчасного внесення коректив у навчальний процес.

Опора на показники розвитку кожного компонента дозволяє підвищити рівень його сформованості, що, у свою чергу, допомагає об'єктивно оцінити успішність розв'язання комплексних завдань та визначити рівень сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва.

Таким чином, для визначення критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва нами вивчено теоретичні підходи до даної проблеми та узагальнено емпіричні дані з урахуванням особливостей підготовки зазначених фахівців.

На основі розробленої системи критеріїв, показників та рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі економіки та підприємництва з'являється можливість провести моніторингове дослідження у даній галузі.

Список використаної літератури:

1. Бобров В. Я. Вища економічна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства / В. Бобров, Л. Каніщенко // Вища освіта України. – 2002. - № 2. – С. 16–23.
2. Бондар С. П. Компетентність особистості – інтегративний компонент навчальних досягнень учнів / С. П. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. - № 2. – С. 8–10.
3. Буряк В. Розвиток професійно-педагогічних якостей у системі безперервної освіти / В. Буряк // Вища шк. : наук-практ. вид. – 2005. - № 2. – С. 50–57.
4. Великий тлумачний словник української мови [з додат. і доп.] / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
5. Гарашкина Н. Диагностика профессиональной компетентности / Н. Гарашкина // Соц. педагогика. – 2003. - № 4. – С. 34–41.
6. Грохольская Н. В. Диагностика и развитие профессиональной компетентности инженерно-педагогических работников (Психологический аспект) / Н. В. Грохольская. – Ташкент, 1994. – 20 с.
7. Демура І. Професійна компетентність студентів вищих навчальних закладів економічного профілю як педагогічна проблема / І. Демура // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2007. - № 3. – С. 81–88.
8. Етимологічний словник української мови. – К., 1985. – 570 с.
9. Локшина О. І. Моніторинг рівнів досягнень компетентностей : інноваційні підходи / О. І. Локшина // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та український перспективи : кол. монографія. - К., 2006. – С. 26–34. - (Бібліотека освітньої політики).
10. Матійків І. Компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутніх фахівців / І. Матійків // Педагогіка та психологія професійної освіти. – 2006. - № 3. – С. 44–53.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент О. В. Віденко.